

CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

NAFISA RAXMANOVA, ILHOMJON ISMATILLAYEV

**TURKIY O‘G‘ZAKI ADABIYOTDA
“FARHOD VA SHIRIN”NING YANGICHA
TALQINI**

Monografiya

Toshkent
“Firdavs-Shoh”
2024

UO‘K
KBK
R

Raxmanova Nafisa, Ismatillayev Ilhomjon

Turkiy o‘g‘zaki adabiyotda “Farhod va Shirin”ning yangicha talqini [Matn].
Monografiya. N.Raxmanova, I.Ismatillayev. – T.: “Firdavs-Shoh” nashriyoti, 2024-
y. – 76 b.

Ushbu monografiyada Sharqda mashhur Farhod va Shirin sevgisi qissasining xalq variantlari ilmiy asosda yoritilgan. Alisher Navoiy “Farhod va Shirin” dostonining xalq og‘zaki ijodiga ta’siri o‘zbek va turk folklori namunalari, xususan, Fozil Yo‘ldosh o‘g‘li kuylagan doston misolida tahlil etilgan.

Monografiya folklorshunos va adabiyotshunos olimlar, magistrilar, filologiya yo‘nalishida ta’lim olayotgan talabalar, adabiyot fani o‘qituvchilari va keng kitobxonlar ommasiga mo‘ljallangan.

Mas’ul muharrir:

Tojixon Sobitova

Filologiya fanlari nomzodi, dotsent

Taqrizchilar:

Karomat Mullaxo‘jayeva

filologiya fanlari nomzodi, dotsent

Gulandom Tog‘ayeva

filologiya fanlari nomzodi, dotsent v.b.

Monografiya Chirchiq davlat pedagogika universiteti Gumanitar fanlar fakulteti Kengashining 2024-yil 31-maydagi 10-sonli yig‘ilish qaroriga muvofiq nashrga tavsiya etilgan.

ISBN 978-9910-0000-0-1

© N. Raxmanova, I. Ismatillayev, 2024
© “Firdavs-Shoh” nashriyoti, 2024

MUNDARIJA

KIRISH	4
 I BOB. O‘ZBEK VA TURK FOLKLORIDA “FARHOD VA SHIRIN”- NING XALQ VARIANTLARI	7
1.1. O‘zbek folklorida “Farhod va Shirin”ning variantlari	7
1.2. Turk folklorida “Farhod va Shirin” mavzusi	14
1.3. Turkiy adabiyotdagi Farhod obrazining genezisi va tadriji	20
 II BOB. FOZIL YO‘LDOSH O‘G‘LINING “FARHOD VA SHIRIN” DOSTONI	33
2.1. Fozil Yo‘ldosh o‘g‘lining hayoti va ijodi.....	33
2.2. “Farhod va Shirin” dostonining qisqacha mazmuni.....	39
2.3. Fozil Yo‘ldosh o‘g‘li kuylagan “Farhod va Shirin” dostonining o‘zbek va turk olimlari tomonidan o‘rganilishi	44
 III BOB. FOZIL YO‘LDOSH O‘G‘LI KUYLAGAN “FARHOD VA SHIRIN” DOSTONI POETIKASI	56
3.1. Fozil Yo‘ldosh o‘g‘lining “Farhod va Shirin” sujetiga qo‘shgan yangiliklari	56
3.2. Dostondagi obrazlar tavsifi	61
3.3. Dostonning badiiy xususiyatlari.....	64
 XULOSA	70
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR	72

KIRISH

Xalq ogʻzaki ijodiyotining eng qadimiy turlaridan boʻlgan baxshichilik sanʼati yuksak gumanizm gʻoyalarini, tinchlik va doʻstlik, adolat va haqiqat kabi ezgu fazilatlarni mahorat bilan tarannum etadi. Shu bois ham, baxshi, oqin va jirovlar azaldan xalq qalbining kuychilari, turli millat va elatlarni birlashtiradigan olijanob insonlar sifatida ardoqlab kelinadi. Mamlakatimizda 2019-yili Respublika baxshichilik sanʼati markazi hamda Baxshichilik sanʼatini rivojlantirish jamgʻarmasi tashkil etildi. Ushbu noyob sanʼatning umumbashariy ahamiyati Termiz shahrida 2019-yili boʻlib oʻtgan I Xalqaro baxshichilik sanʼati festivalida yana bir bor oʻz tasdigʻini topdi. 2000-yil 14-martda esa Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining PF-2562 sonli “Oʻzbekiston Respublikasi xalq baxshisi” faxriy unvonini belgilash toʻgʻrisida” farmoni eʼlon qilindi¹.

Oʻzbek folklorshunosligida baxshichilik sanʼatining ilmiy-nazariy va amaliy asoslarini chuqur oʻrganish va oʻrgatishga alohida eʼtibor qaratilmoqda. Bu borada bir asr oldin fidoyi folklorshunos olimlarimiz boshlagan muhim ishlar izchil davom ettirilmoqda. Xalq dostonlarining variantlari va versiyalarini qiyosiy tadqiq etish orqali folklorning milliy oʻziga xosligini koʻrsatishga qaratilgan qator ilmiy tadqiqotlar yaratildi. Bu yoʻnalishda Janubiy Oʻzbekiston dostonchiligining hozirgi holati va baxshilar repertuari, “Yusufbek va Ahmadbek”, “Oshiq Gʻarib va Shohsanam”, “Shirin bilan Shakar”, “Hurliqo va Hamro”, “Yozi bilan Zebo”, “Tohir va Zuhra” dostonlari variantlarining qiyosiy tavsifi, genezisi va poetikasiga oid tadqiqotlar olib borildi. Bu izlanishlar natijasida T. Mirzayevning rus tilida “Epos i skazitel”, Sh Turdimovning “Epos va etnos”, “Goʻroʻgʻli” dostonlarining genezisi va tadrijiy bosqichlari”, J.Eshonqulovning “Folklor: obraz va talqin”, “Epik tafakkur tadriji” kabi yirik monografiyalari yaratildi.

Xalq ijodi namunalarini har tomonlama chuqur oʻrganish tamoyili shakllandi. Jumladan Fozil Yoʻldosh oʻgʻli kuylagan “Alpomish” dostonining shakllanish tarixi va poetikasi, oʻzbek xalq lirikasining

¹ <https://lex.uz/docs>

tarixiy asoslari, o‘zbek mifologiyasi, “Go‘ro‘g‘li” turkumi dostonlarining tarixiy ildizlari, tipologiyasi, badiiyati, afsona va rivoyatlar, bolalar folklori, hozirgi tarixiy-folkloriy jarayon masalalari fundamental tadqiq etildi². “O‘zbek xalq dostonlari”, “O‘zbek xalq qo‘shiqlari” nomli darsliklar yaratildi, 100 tomlik “O‘zbek xalq ijodi yodgorliklari” majmuasi nashr etilmoqda. O‘zbekiston hukumati tomonidan milliy baxshichilik san’atini YUNESKOning nomoddiy madaniy meros ro‘yxatiga kiritish choralari ko‘rilmoqda.

Xorijiy davlatlarda o‘zbek xalq dostonlariga qiziqish yil sayin ortib bormoqda. Masalan, Turkiyada “Turk tili tashkiloti” tomonidan so‘nggi yillarda “Oychinor”, “Malika ayyor”, “Erali va Sherali”, “Rustamxon”, “Dalli” kabi o‘zbek xalq dostonlari ikki mamlakat olimlari hamkorligida ikki tilda chop etildi. Emine Bakar 2019-yilda Fozil Yo‘ldosh o‘g‘lining “Farhod va Shirin”iga bag‘ishlangan ilmiy tadqiqotida dostonning turkcha tarjimasini ham amalga oshirdi.

Ushbu monografiyada Sharqda mashhur “Farhod va Shirin” qissasining genezisi va tadriji o‘zbek va turk folklori misolida o‘rganildi; Alisher Navoiyning “Farhod va Shirin”, Nizomiy Ganjaviyning “Xusrav va Shirin” dostonlaridan ta’sirlangan Fozil Yo‘ldosh o‘g‘lining, ikki asar sujetidagi ayrim voqealarni omixta qilib, yangi motivlar va qahramonlar bilan boyitib, o‘ziga xos sevgi qissasini yarata olganini ochib berish bosh vazifa qilib belgilandi.

Ma’lumki, Fozil Yo‘ldosh o‘g‘lining “Farhod va Shirin” dostonini yozib olish va o‘rganish bevosita Mansur Afzalov nomi bilan bog‘liq. O‘tgan asrning 40-yillarida o‘zbek folklorshunoslari Nazarmat Egamnazarov (1939), M.Afzalov (1944), Muzayyana Alaviya (1945) va boshqalar tomonidan “Farhod va Shirin”ning turli variantlari yozib olindi. 1968-yilda Fozil Yo‘ldosh o‘g‘li kuylagan doston nashr etildi. M.Afzalov 1950-yilda folklor ma’lumotlari asosida “Farhod va Shirin” dostonining xalq varianti haqida” mavzusida nomzodlik dissertatsiyasini himoya qildi. Dissertatsiyada Alisher Navoiyning “Farhod va Shirin” dostoni bilan Fozil Yo‘ldosh o‘g‘lining shu nomdagi xalq dostoni qiyosiy ravishda

² Jo‘rayev M. Xalq ijodiyoti-bebaho qadriyat.<https://www.ziyouz.com>>maqolalar